

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ “ІННОВАЦІЇ” ТА “ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ” У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Проведено дослідження поняття “інновації” та “інноваційна діяльність” у сільському господарстві з метою визначення їх економічної сутності та передумов для впровадження у виробничу діяльність. Розглянуто інноваційний процес як складову системи управління інноваційною діяльністю на сільськогосподарських підприємствах. Запропоновано визначення понять “інновації” та “інноваційний процес” стосовно підприємств агропромислового комплексу.

A concept of innovation and innovation activities in agriculture in order to determine their economic substance and the conditions for implementation in productive activities studied. A process as part of an innovative system of innovation activities on farms. Proposed definitions of “innovation” and “innovation process” in relation to agricultural enterprises.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний процес, сільське господарство.

Постановка проблеми. Відкриття вітчизняних ринків після входження України до СОТ призвело до посилення конкурентної боротьби за споживача між підприємствами сільського господарства. Впровадження новітніх технологій та методик у такому випадку є запорукою виживання та стабільного розвитку в конкурентних умовах кризового середовища. З використанням інноваційної продукції вітчизняні сільськогосподарські підприємства зможуть стабілізувати процеси виробництва в рослинництві й тваринництві та гідно конкурувати на внутрішніх і зовнішніх ринках. На сьогодні існує значна кількість проблем теоретичного та прикладного характеру, які стосуються інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України. Однією з них є недосконалість, а подекуди й нерозробленість термінологічного апарату в сфері інновацій та інноваційної діяльності саме у сільському господарстві. Такі поняття як “інноваційна діяльність”, “інновація”, “інноваційний процес”, “інноваційний потенціал”, “інноваційна політика”, “інноваційна активність”, “інноваційно-інвестиційна програма” в агропромисловому комплексі часто дублюють один-одного, гальмуючи розвиток вітчизняної наукової думки та викликають неоднозначні трактування в сучасних доступних тезаурусах економічних термінів. Саме тому необхідно здійснити аналіз та дослідити дані поняття у контексті можливого використання у галузі сільського господарства для відпрацювання максимально ефективних підходів до управління агроформуваннями та інфузії у вітчизняне законодавство.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні теоретичні і методологічні положення, що пов’язані з розкриттям сутності та змісту інноваційної діяльності та її особливостями на сільськогосподарських підприємствах досліджені в роботах Л.Л. Антонюка, В.Г. Андрійчук, О.І. Дачія, Т.О. Зінчук, М.В. Зубця, М.І. Крупки, О.В. Кот, О.В. Попової, І.А. Павленка, П.Т. Саблука, С.О. Юшина та інших.

Метою статті є вивчення економічної сутності і змісту інновацій та інноваційної діяльності, їх особливостей у сільському господарстві для окреслення основних підходів щодо здійснення та управління ними на агропідприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи термінологічні суперечності в інноваційній діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно, перш за все, врахувати специфіку останніх, якими створюються матеріальні блага рослинного і тваринного походження для забезпечення населення продуктами харчування, а переробну промисловість – сировиною. Основними особливостями інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві, на думку Г.М. Саранчук, є:

- 1) різноманітність сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, вагома різниця в технологіях їх виробництва;
- 2) значна диференціація окремих регіонів країни по агротехнологічних умовах виробництва;
- 3) залежність використовуваних у сільському господарстві технологій від природних умов;
- 4) розпороченість сільськогосподарського виробництва на значній території;
- 5) велика різниця в періодах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції;
- 6) відособленість сільськогосподарських товаровиробників від наукових установ, що займаються виробництвом науково-технічної продукції;
- 7) відсутність організаційно-економічного механізму передачі досягнень науки сільськогосподарським товаровиробникам [1, с. 29-30].

В дослідженнях О.І. Янковської [2, с. 55; 3] виділено п’ять особливостей інноваційного процесу в сільському господарстві: тривалий процес розробки новації; інновації носять, як правило, покращувальний характер; дослідження живих організмів; провідна роль науково-дослідних установ; залежність від природної зони та клімату.

Багато в чому, ці особливості визначають сучасні дефініції “агроінновацій”, які зустрічаються у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі (табл. 1).

Аналіз визначень інновацій у сільському господарстві свідчить, що виходячи зі специфіки

досліджуваного об'єкта, існує багато підходів до пояснення сутності цього поняття. Низка вчених стверджують, що інновація це результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу тощо. Інші вважають, що це зміни в техніці, технології чи організації, які в майбутньому призведуть до задоволення певних суспільних потреб. Також існує думка, що інновації є результатом впровадження наукових знань та науково-дослідних робіт у виробничо-господарську діяльність, що спричиняє покращення її ефективності.

Таблиця 1

Розкриття сутності поняття “інновації в АПК” у роботах вітчизняних та зарубіжних науковців

Автор	Визначення
Бухвостов Ю.В. [4]	Результат праці, отриманий завдяки застосуванню нових наукових знань, що перетворюють процес функціонування та розвитку виробничо-господарської системи АПК у напрямі підвищення її ефективності, стійкості та системної якості відносин
Іванов В.А. [5]	Реалізація в господарській практиці результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин і кросів птахів, нових і покращених продуктів харчування, матеріалів, нової техніки, нових технологій в рослинництві, тваринництві і переробній промисловості, нових форм організації і управління різноманітними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, які дозволяють підвищити ефективність виробництва
Кот О.В. [6]	Системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідницької роботи, що призводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків між біосферою та техносферою, а також поліпшують стан навколишнього середовища
Попова О.В. [7]	Інновація, яка зачіпає безпосередньо (або опосередковано, в межах технологічного ланцюга) процеси, учасниками яких є людина, машина (обладнання, інструмент тощо) та компонент навколишнього середовища (тварина, рослина тощо) існування яких у природньому середовищі (без участі людини) неможливе або можливе з втратою базових функціональних характеристик
Шайтан Б.І. [8]	Нові технології, нова техніка, нові сорти рослин, нові породи тварин, нові добрива і засоби захисту рослин і тварин, нові методи профілактики і лікування тварин, нові форми організації, фінансування і кредитування виробництва, нові підходи до підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів і т.д.
Янковська О.І. [2]	Кінцевий результат впровадження новації у галузі сільського господарства (сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, технологій вирощування тощо), який призвів до отримання економічного, соціального, екологічного та інших видів ефекту

Таким чином, запропоновані дослідниками визначення інновацій дозволяють розуміти дане поняття, як зміну, яка вноситься суб'єктом господарювання у власну діяльність з метою підвищення конкурентоспроможності на ринку та задоволення суспільних потреб.

На думку В.Н. Гончарова та А.К. Каменського, в агропромисловому виробництві поняття “інновація” пропонується в трьох аспектах: як особлива стадія в русі науково-технічної продукції у виробництво; як особлива форма діяльності, яка пов'язує науку з виробництвом; як одна зі сторін виробництва (у виробника і споживача) [9].

Погоджуємось з А.І. Трубіліним, який зауважує, що інноваційний шлях розвитку агропромислового виробництва має три взаємопов'язаних і взаємообумовлених напрямки:

- інновації в сфері людського фактора – підготовка спеціалістів масових професій, здатних експлуатувати нову техніку і обладнання, застосовувати наукоємні технології, підвищення їх кваліфікації і перепідготовка; підготовка спеціалістів середньої і вищої ланок, які володіють теоретичними і практичними знаннями на рівні сучасних вимог, інформаційно-комунікаційними технологіями; організація безперервної освіти, у тому числі й дистанційними методами;

- інновації в сфері біологічного фактора – розробка і освоєння нововведень, які забезпечують підвищення родючості земель сільськогосподарського призначення, зростання урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності сільськогосподарських тварин (розробка нових методів обробки ґрунтів, меліорації земель, створення нових сортів агрокультур і багатолітніх насаджень, порід і типів тварин, рецептур кормів, мінеральних добрив, хімічних і біологічних засобів захисту біологічних об'єктів – рослин і тварин; сортооновлення і сортозміна сільськогосподарських культур і т.п.);

- інновації в сфері техногенного фактора – забезпечують удосконалення техніко-технологічного потенціалу агропромислового виробництва на основі енерго- і ресурсозберігаючої техніки і наукоємних технологій, які дозволяють різко підвищити продуктивність праці і ефективність господарської діяльності, впроваджувати в широких масштабах зберігаюче і прецизійне землеробство [10, с.9].

Е.Ш. Саїдаблаєва, посилаючись на дослідження 1969 р. Л. Ржиги, зауважує, що інноваційний розвиток реалізується в декількох напрямках, що взаємно впливають і доповнюють один одного (механізація, автоматизація, хімізація та інше), які на практиці представлені та обумовлюються:

- створенням і використанням досконаліших виробів, поліпшенням їх техніко-економічних параметрів, механічних, хімічних та інших характеристик;
- підвищенням технічного рівня виробничих процесів, створенням нових і удосконаленням існуючих типів машин, обладнання, агрегатів і приладів та їх впровадженням;
- створенням, винаходами, впровадженням і використанням нового вигляду матеріалів, палива та енергії, вдосконаленням і більш доцільним використанням існуючих видів матеріалів і сортів рослин;
- розробкою, впровадженням нових технологічних засобів виробництва і вдосконаленням існуючої технології, організації виробничих процесів [11, с. 26].

Найбільш поширеними новаціями в аграрній сфері А.І. Гордійчук називає нові сорти та гібриди рослин і породи тварин, штами мікроорганізмів, марки і модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні та біологічні препарати (вакцини), економічні розробки (документально оформлені методики, різні рекомендації тощо) [12, 13]. Однак, крім технічних та економічних інновацій, в інноваційному розвитку сільського господарства можна виділити ще соціальну, організаційну, управлінську та юридичну складові.

На нашу думку, інновацію слід розглядати як кінцевий результат інноваційної діяльності, який набув форми принципово нового або значно вдосконаленого виду продукції (роботи, послуги), техніки чи технології і якому передували науково-дослідні роботи з використанням нових методів, технологій, методик.

Трансформація результату наукових досліджень в інноваційну продукцію відбувається за такими етапами: проведення досліджень і впровадження наукових розробок; виробнича перевірка результатів наукової діяльності (апробація); капіталізація – правова експертиза і юридичне закріплення ексклюзивних прав авторів або власників прав наукових досліджень на їх реалізацію або інші форми використання. На цій стадії інновація набуває статусу об'єкта права інтелектуальної власності і потребує вартісної оцінки і правового захисту [11, с.26].

Проходження та оцінку інноваційного продукту на етапах від виникнення ідеї до її розробки і впровадження слід розглядати як життєвий цикл інновації, в чому полягає сутність інноваційного процесу. Інноваційний процес має циклічний характер і реалізується передачею інформації зі сфери дослідження до сфери виробництва. З нашої точки зору, інноваційний процес можна трактувати як цілеспрямовану діяльність підприємства, яка на завершальному етапі призведе до одержання нових або значно удосконалених відомих видів продукції (робіт, послуг), техніки чи технологій, що забезпечуватимуть ефективний розвиток сільського господарства.

Аналізуючи етапи інноваційного процесу, слід зазначити, що найбільш тривалим і трудомістким є процес створення інноваційної продукції, технології чи техніки. Даний етап характеризується проведенням фундаментальних досліджень та розробок і пов'язаний зі значними ризиками, пов'язаними з отриманням незадовільних результатів. Наступним етапом є проведення виробничої перевірки отриманих результатів, тобто введення інновацій у попереднє виробництво та оцінка отриманого ефекту від них. Після виробничої перевірки слідує стадія оформлення закінчених розробок як об'єктів інтелектуальної власності, видання свідоцтв, авторських прав, ліцензій тощо. І лише після апробації наукова розробка трансформується в інновацією і рекомендується для масового впровадження у виробництво.

В багатьох дослідженнях спостерігається ототожнення понять “інноваційний процес” та “інноваційна діяльність”.

Наприклад, в праці П.А.Андреева інноваційна діяльність визначається як процес або діяльність, у ході якої здійснюється стратегія прориву на базі реалізації ідеї, відкриття або технічного винаходу, доведених до комерційного використання і отримання ефекту [14, с. 9].

С.В. Ільдеменов та ін. визначають інноваційну діяльність як вид діяльності з доведення науково-технічних ідей, винаходів, розробок до результату, придатного в практичному використанні. Вона включає всі види наукової діяльності, проектно-конструкторські, технологічні, дослідні розробки, діяльність з освоєння нововведень у виробництві і у їх споживачів – реалізацію інновацій [15, с. 49].

В свою чергу, інноваційна діяльність у сільському господарстві – це процес впровадження наукових досягнень у виробництво, що докорінним чином впливає на підвищення конкурентоспроможності виробників і різко підвищує економічну ефективність продукції, що виробляється [11, с. 26].

Проаналізувавши різні точки зору, на нашу думку, найбільш коротко та, водночас, повно визначає дане поняття В.В. Лаврук [16], який під інноваційною діяльністю розуміє діяльність з моменту народження наукової або науково-технічної ідеї і доведення її до впровадження. Її можна представити у вигляді наступних етапів: науковий розвиток ідеї, проведення теоретичних і експериментальних досліджень, експериментально-конструкторська розробка, виробництво, доведення до стадії впровадження відповідними службами. У повному обсязі інноваційна діяльність сільськогосподарського підприємства включає цілий комплекс заходів, що спрямовані на ефективну реалізацію інноваційних ідей і подальше практичне використання отриманих результатів і розробок.

Слід зазначити, що інноваційна діяльність, як і інноваційний процес у сільському господарстві, порівняно з іншими галузями характеризується тривалими термінами розробок і апробації. Це пов'язано з

тим, що потрібно чимало часу для того, щоб вивести нові селекції сортів рослин чи порід тварин.

Висновки. Провівши дослідження теоретичного характеру, яке більшою мірою стосувалося аналізу понятійної бази інновацій, інноваційного процесу та інноваційної діяльності у сільському господарстві, було виявлено, що існує значна кількість підходів різних науковців, щодо визначення даних категорій. Це зумовлено, в першу чергу, особливостями самого сільського господарства, сезонним характером виробництва, тривалим процесом розробки, а також високим рівнем ризику, що притаманний даній галузі. В результаті формується неоднозначне трактування понять інновацій та інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі.

Для розвитку сільського господарства потрібно впроваджувати прогресивні техніко-технологічні, організаційно-економічні та інші рішення, які будуть спрямовані на поліпшення якості продукції, підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва.

Подальші дослідження повинні спрямовуватися на вивчення та вдосконалення методики бухгалтерського обліку витрат на інноваційну діяльність на підприємствах сільського господарства для забезпечення інформаційного підґрунтя прийняття управлінських рішень.

Література

1. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності / Г.М. Саранчук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 26–32.
2. Янковська О.І. Інноваційний процес у сільському господарстві / О.І. Янковська // Наука і економіка : науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – 2009. – № 4 (16), Т. 2. – С. 54–58.
3. Янковська О.І. Особливості інновацій в сільському господарстві [Електронний ресурс] / О.І. Янковська // Економіка. Управління. Інновації : електронне наукове фахове видання. – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2010_2/10yaooicg.pdf
4. Бухвостов Ю.В. Детерминирующее воздействие инвестиций на формирование экономики инновационного типа (на примере аграрного сектора) : дис. ... канд. экон. наук / Юрий Викторович Бухвостов. – М., 2009. – 261 с.
5. Иванов В.А. Методологические основы инновационного развития агропромышленного комплекса / В.А. Иванов // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2008. – № 2 (2). – С. 50–59.
6. Кот О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О.В. Кот // Проблеми науки. – 2008. – № 9. – С. 30–37.
7. Попова О. В. Вопросы методологии управления инновационными процессами в АПК / О.В. Попова // Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – № 1 (9).
8. Шайтан Б.И. Инновации в АПК и роль службы сельскохозяйственного консультирования / Б.И. Шайтан // Инновационная деятельность в АПК: опыт и проблемы : материалы междунар. научно-практ. конф. (13-14 января 2005 г.). – М., 2005. – С. 206–213.
9. Гончаров В.Н. Теоретические основы формирования и развития инновационно-инвестиционной деятельности предприятий АПК / В.Н. Гончаров, А.К. Каменский // Науковий вісник Луганського Національного аграрного університету. Серія: економічні науки. – 2009. – № .
10. Трубилин А.И. Инновационный путь развития агропромышленного производства / А.И. Трубилин // Власть. – 2009. – № 2. – С. 8–11.
11. Саїдаблаєва Е.Ш. Специфіка інноваційного розвитку підприємств сільського господарства / Е.Ш. Саїдаблаєва // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 163. – С. 25–27.
12. Гордійчук А.І. Ефективність галузей сільського господарства та їх інноваційний розвиток / А.І. Гордійчук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154. Ч. 1.
13. Гордійчук А.І. Інноваційний розвиток галузей сільського господарства та ефективність їх функціонування / А.І. Гордійчук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 146.
14. Андреев П.А. Инновационные процессы в сельском хозяйстве / Андреев П.А. – М. : “Агро-Вестник”, 2000. – 182 с.
15. Ильдеменов С.В. Инновационный менеджмент / Ильдеменов С.В., Ильдеменов А.С., Воробьев В.П. – М. : Инфра- М, 2002. – 211 с.
16. Лаврук В.В. Інноваційний продукт у сільському господарстві як результат інноваційного процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=218>

Надійшла 05.04.2011